

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ EĞİTİMDE TÜRKÇÜLÜK AKIMININ TÜRK KİMLİĞİ OLUŞTURMADAKİ ROLÜ

***

THE ROLE OF TURKISH MOVEMENT FOR FORMING TURKISH IDENTITY DURING II CONSTITUTIONAL MONARCHY PERIOD

Ufuk ŞİMŞEK*

Özet

19.yüzyılın ikinci yarısı ve 20.yüzyılın başları yoğun bir şekilde yaşanan 'milliyetçilik çağı' olmuştur. Milliyetçilikler dünyada ki birçok imparatorluğu dağıtırken Osman Devleti de bundan nasibini alıyordu. Bu siyasi ortam içinde, bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti, özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşlarına kadar herhangi bir milliyetçilik yaklaşımı benimsememişti. Ancak bu dönemden sonra, devletin kurucusu olan 'Türk' milleti üzerinden bir milliyetçiliğin (Türkçülük) oluştuğu ve desteklendiği görülmektedir. Türk kimliği oluşturmada Türkçülük akımının çabaları başlamıştır. Özellikle 1912-1913'lerden sonra Türkçülük akımı baskın olmaya başlamış ve eğitimde, programlarda, ders kitaplarında görülmeye başlanmıştır. Bu da yeni yetiştirilen nesillerde bir 'Türklük' bilinci olmasına ve Türk kimliğinin oluşmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Kimlik, Türk Kimliği, Eğitim

Abstract

The second half of 19.century and the early 20.century has become the era of nationalism. While nationalism pulled many empires over the world down, Otoman Empire also got its share of that. In this political enviroment, Otoman State, which was an empire, dit not adopted nationalism until Tripoli and Balkan Wars. However, it's seen that, after this period, nationalism (Turkism) emerged over and eas supported by Turks, the founders of the state. There launched the efforts of Turkish Movement to form a Turkish İdentity. Turkish Movement became dominant and began to take its place in education programmes and textbooks, after especially 1912-1913s. And this

---

*Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi

has resulted in the formation of the Turkishness consciousness among the new generations and has made Turkish Identity.

Key Words: *Nationalism, Identity, Turkish Identity, Education*

GİRİŞ

1 9.yüzyıl dünya genelinde büyük siyasi, iktisadi ve toplumsal değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılda, Coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform'un getirdiği bilgi ve servet birikimi ayrıca seküler anlayış, Bilim Devrimi, Sanayi Devrimi, Siyasal Devrim, Kültürel Devrim ve Endüstriyel Devrim ile birleşince, adeta yeni bir dünya, toplum ve birey anlayışı ortaya çıkmıştır. Modern çağ'olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde her şeyin hızla değiştiği gibi aidiyetler ve tanımlamalarda hızla değişmiştir. Geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişle birlikte, dine, krala, kabileye, küçük bir coğrafi bölgeye vb. olan aidiyetin yerini, modern toplumda, millet, milli devlet, vatan gibi yeni değerler sistemi almıştır.

19. yüzyılda , "Fransız ihtilaliyle birlikte Batı Medeniyet projesi ekseninde meydana gelen siyasi ve toplumsal yapıdaki temel değişiklik, milliyetçilik² çağının zeminini oluşturmuştur. Tarihin zorunlu bir aşaması olarak da görülen bu değişiklik ümmetten ulusa geçişi belirleyen gelişim çizgisinin ifadesidir. Daha önceki insanlık durumu kozmopolit ve heterojen yapıyı) öngörmekteydi. İcat edilmiş olan yeni durum ise türdeşliği ve homojenliği inşa edecek unsur olarak milliyetçilik etrafında şekillendi.³ "Çağımız toplumunu bir arada tutma fonksiyonunu yerine getiren milliyetçilik, kapsamlı bir siyasi ideoloji olarak, Fransız ihtilali ile beraber gündeme gelmiştir. Fransız ihtilali ile beraber yükselen milliyetçiliğin

¹ Modernitenin alt yapısı ve anlayışının genel bir değerlendirmesi için Bkz Hamit Emrah BERİŞ, "Moderniteden Postmoderniteye", Siyaset, Ed: Mümtaz'er TÜRKÖNE, Ankara,2005,s.484-495; Abel JEANNIERE, "Modernite Nedir?", (Çev: Nilgün Tatal-Küçük) Modernite Versus Postmodernite, Derleyen: Mehmet KÜÇÜK, Ankara, 1994, s.15-25.

² Her iki kavramın farkını bilmekle beraber makale konumuz ulusçuluk ve milliyetçilik kavramlarının analizi olmadığından metin içinde dönemsel anlamda daha çok kullanılan milliyetçilik kavramını kullanmayı tercih ettik.

³ Mehmet KARAKAŞ, Türk Ulusçuluğunun İnşası, Ankara, 2000,s.33-34.

temelinde, milli egemenlik, bağımsızlık (self -determination), eşitlik ve laiklik gibi temel prensipler yatmaktaydı.”⁴

19.yüzyılın başından 20. yüzyılın ortasına kadar dünyayı saran bu ideoloji, bir dünya imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu’nu da derin bir şekilde etkilemiştir. Çünkü geniş bir coğrafi alana yayılmış bulunan Osmanlı devleti çeşitli din, mezhep ve etnisitelerden meydana geliyordu.⁵ 19. yüzyılın başlarından itibaren önce Balkanlar da, ardından da Arap vilayetlerinde ortaya çıkan ve hızla yayılarak tedricen başarıya ulaşan milliyetçilik akımları, Osmanlı Devleti’ni kemirmeye başlamıştı.⁶ İmparatorluklar Çağı’nın yerini Milletler Çağı’na bıraktığı bu dönemde, Osmanlı Devleti yaşayabilmek için farklı dinî ve etnik cemaatlerden meydana gelen halklarını bir “millet” haline getirmekten başka çare üretememişti. Hikmet-i Hükümet (Raison d’eat) bir millet icat etmek zorunda idi.”⁷

Bu milletin adı Osmanlı, ideolojisi ise Osmanlıcılıktır⁸. Balkan savaşları Osmanlıcılık akımının dayandığı temelleri yıkmış, “ittihad-ı anasır” politikasını fiilen iflas ettirmiştir. Bununun bir sonucu olarak İmparatorluk içinde Türkler arasında milliyetçilik duyguları hızla yükselmiştir.⁹

⁴ Yusuf SARINAY, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, İstanbul, 2004,s.14-15.

⁵ SARINAY, s.17.

⁶ Suavi AYDIN, Modernleşme ve Milliyetçilik, İstanbul, 2000, 2. Baskı, s,79.

⁷ Mümtaz’er TÜRKÖNE, Modernleşme Laiklik ve Demokrasi, Ankara, 1994,s.41.

⁸ “ Osmanlılık teorik olarak din, dil, ırk ve etnik köken farkı gözetmeksizin herkesin ortak kimliğini oluşturacak vatandaşlık kavramı üzerine kurulmuştur”. Kemal KARPAT, “Türkiye’de Bugün İdeoloji Durumu” Doğu-Batı, Yıl:8, Sayı:30, Kasım, Aralık, Ocak, 2004/05 (25-42), s.26. Ayrıca Osmanlıcılık fikrinin geniş bir değerlendirmesi için Bkz. Nevin YAZICI, Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti, Ankara.2002

⁹ Jacop LANDAU, Pan-Turkızm in Turkey, London, 1981, s.46; aktaran, SARINAY, s.103, Ayrıca Türkçülüğün doğuşunda etkili olan faktörlerin geniş bir değerlendirmesi için Bkz: Fatma Müge GÖCEK, “Osmanlı devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:4,İstanbul, 2003,s.65-76.

Türkçülüğün, II. Meşrutiyet ile hemen ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Bu fikir akımı uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür.¹⁰ Ancak siyasi bir ideoloji olarak baskın bir konuma yükselmesi özellikle, Arnavut isyanı(1910–1912)¹¹, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonrasına tekabül eder.¹² İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlıcılığa taraftar görünse de aslında örtük olarak Türk milliyetçiliğinin siyasetini gütmekteydi. Balkan Savaşları ise “ulus” ve “ulusal duygu” kavramlarının önemini ortaya çıkarmıştır.¹³ Osmanlıcılığın, gayrimüslim milliyetçiliklerinin önünü alamayışı, Türk milliyetçiliğini de tahrik etti. İttihat Terakki Osmanlıcılığa programında yer vermekle birlikte, 1904’ te Japonların Rusları ağır bir yenilgiye uğratması, sarı ırkı aşağı gören ırk mitosunu yanlışlamış ve İttihatçıların etnik milliyetçiliğine kayma kararlarına moral destek kazandırmıştı. Çünkü Türkler de bu ırk mitosuna göre aşağı sınıftandı. 1912–1913 Balkan Savaşlarında uğranılan ağır yenilgiler, “ bundan da öte bu felakete imparatorluğun eski tebaasının neden olması”¹⁴ sonucunda, bu bölgedeki bütün gayrimüslim toplulukların imparatorluktan kopması ve imparatorluğun hemen bütünüyle bir Müslüman imparatorluk haline dönüşmesi, iktidardaki ittihatçıları, Ziya Gökalp ‘in formüle ettiği Türk milliyetçiliğini resmi devlet politikası olarak benimsemeye götürdü.¹⁵

¹⁰ Türkçülüğün tarihi gelişimi için Bkz; Ziya GÖKALP, Türkçülüğün Esasları, İstanbul, 2001, s.3–13. Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, İstanbul, 2001.

¹¹ Bernard LEWIS, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Ankara, 2004, s.347–349.

¹² Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene; Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul, 2001, s.77.; Erik Jan ZÜRCHER, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İstanbul, 1995, s.189.

¹³ Mehmet Ö. ALKAN, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si, Der: Kemal H. KARPAT, İstanbul, 2004.(73–243), s.199.

¹⁴ H. Kemal KARPAT, “The memoirs of N. Batzaira: Thr young Turks and nationalism”, International Journal of Middle East Studies 6 (Londra 1975), s.276–299; 298–299, Akt: Mustafa GENCER, Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı” 1908–1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim, İstanbul, 2003, s.31.

¹⁵ YILDIZ, s.72–73.

A-) II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimde İdeolojik Boyut

Eğitim açısından II. Meşrutiyeti üç alt döneme ayırmak mümkündür. Birincisi II. meşrutiyet'in ilanından Abdülhamid'in tahttan indirildiği 31 Mart Olayı'na kadar geçen dönem: ikincisi, 31 Mart Olayı'ndan Balkan Savaşı'na kadar geçen dönem ve üçüncüsü ise Balkan Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemdir. İlk Dönemde, ders program ve müfredatlarında radikal değişimler yaşanmamıştır. Ancak "meşrutiyet" değerleri aktarılmaya başlanmıştır. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından yazılan ders kitaplarında Abdülhamid dönemi bir "istibdat" dönemi olarak gösterilmiş, 31 Mart Olayı ise II. Meşrutiyete karşı yapılan "şeriatçı ve gerici" bir ayaklanma olarak, ders kitaplarına girmiştir. Balkan Savaşı ise ulus ve milliyetçiliğin karşı konulmaz önemini ortaya çıkardığında, Türklük ve Türkçülük militarist (askeri) bir içerik ve İslâmi bir söylemle birleştirilerek verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Türk milliyetçiliği ders kitaplarının belirgin özelliği olmuştur.¹⁶ Çalışmamızın kapsamı nedeniyle üçüncü dönem üzerinde yoğunlaşılacaktır.

II. Meşrutiyet döneminde eğitimin özelliklerinden biri, az çok laik/ulusal değerleri içeren katılımcı bir siyasal kültürün aktarıldığı bir süreç haline dönüşmesidir. Bir yönetim biçimi olarak meşrutiyet, olağan bir siyasal davranış olarak siyasal iktidarın seçimle iş başına gelmesi ve seçmenliğin bir vatandaşlık görevi olarak benimsetilmesi, ulusçu değerlerin aktarılması bu sürecin bir parçasıdır.¹⁷ Bu dönemde eğitimin ideolojik karakteri açısından en belirgin özelliklerinden biri ise, İslam ve Türk kimliklerinin bir arada kullanılması ama Türk'e öncelik verilmesidir.¹⁸

¹⁶ ALKAN, s.199.

¹⁷ ALKAN, s.198.

¹⁸ ALKAN, s.200-201.

II. Meşrutiyet dönemi¹⁹ aslında imparatorluktan ulus-devlete geçişin yoğunlaştığı bir dönemdir. Ulus devletin (modern devlet) genel özelliklerinden birisi ise devletin eğitimi tekelinde bulundurması ve kontrol etmesidir.²⁰Bu süreçte amaçlanan devletin ihtiyacı olan insan modelini yetiştirmesidir. Modern devletin bu felsefesi, “ilköğretimin parasız ve mecburi hale getirilmesi²¹, ilköğretim için özel vergi konulması, vilayetlerde kurulan özel idarelere bu konuda önemli sorumluluklar verilmesi”²², II. Meşrutiyet döneminde eğitimin ulusallaştırılmasına çalışıldığını göstermektedir. “Altı yüzyıllık imparatorluğun perdeleri kapanırken yaşanan toplumsal, siyasi ve askeri çalkantı içinde, “eğitim”, hatta “ulusal eğitim” sesleri çokça duyulmuş; II. Meşrutiyet’in temel sloganı ise “devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır” olmuştur.²³

II. Meşrutiyet’in eğitim sloganı “milli terbiyedir”. “Milli” ve “millet” kavramları aslında, Meşrutiyet Türkçülüğünün yararlandığı çoklu anlamı taşımaktadır. İlk çeşitli ulus ve dinlerin birlikteliğini ifade eden Osmanlıcılığı ve Osmanlı milletini çağrıştıran bir anlamı vardır. İkinci olarak, geleneksel kullanımla bir ümmet çağrışımı yapmakta, İslam milleti anlamına gelmektedir.

---

¹⁹ Başlangıç tarihi olarak 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) tarihinde mutabakat olmakla beraber II. Meşrutiyet’in bitiş zamanı tartışmalı bir konudur. Bitiş tarihi olarak, Mondros Mütarekesi (30Ekim 1918), İttihat ve Terakki Fırkasının son kongresi (5 Kasım 1918), İzmir’in İşgali (15 Mayıs 1919), Sivas Kongresi’nin kararlarının ilanı (11 Eylül 1919), İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920), Mebusan Meclisinin inikatlarının tehiri kararı (17 Mart 1920), TBMM’nin açılışı (23 Nisan 1920), Sevr Muahedesinin imzalanması (10 Ağustos 1920), 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun kabulü (20 Ocak 1921), Saltanatın ilgası (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin ilânı (29 Ekim 1929) gibi tarihler verilmektedir. Bkz: Tarık Zafer TUNAYA, Hürriyetin İlânı, İstanbul,1959,s.12. Ancak bu çalışmada 1918 den itibaren devlet iradesi olmadığından 23 Temmuz1908–30 Ekim1918 tarihleri başlangıç ve bitiş tarihleri olarak tercih edilecektir.

²⁰ Modern toplumda eğitimin genel özellikleri için bkz; GENCER, s.27.

²¹ 1913’te çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati kanunu ile ilköğretimin mecburi ve parasız olduğu hükme bağlanmıştır. Yahya AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1993, s.231.

²² İlhan TEKELİ, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3, s.659.

²³ Necdet SAKAOĞLU, Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul, 2003, s.125.

II.MEŞRUTİYET DÖNEMİ EĞİTİMDE TÜRKÇÜLÜK AKIMI

Üçüncüsü ise dönemin önemli akımı haline gelen milliyetçilik, Türklük karşıtlığı olarak kullanılmaktadır.²⁴

Tebaa olmaktan çok yurttaş olmaya yakın olan Osmanlı entelektüelleri artık bir kimlik arayışı içindedir. Çünkü evvelki kategoriler (millet sistemi) dağılmıştır. İşte bu yeni arayışta yeni bir insan hedeflenmektedir. “Hedeflenen yeni insan dokusuna hayatîyet kazandıracak en önemli kurumlardan biri ise, hiç kuşku yok ki okul, özellikle ilkokuldur.”²⁵

Dönemin siyasal ideolojisi ve yaşanan değişim(imparatorlukların yerini ulus-devletlerin alması, eğitimin millileşmesi vb.) yönetimdeki İttihat ve Terakki Fırkası'nın, Türk olmayan tüm toplulukları ulus dışı bırakmak ve Türkler arasında vatanseverliği aşlamak amacıyla İmparatorluktaki tüm okullarda Türk dilinin kullanılmasını şart koşan bir politika izlemesine neden oldu.²⁶Bu politika, partinin siyasi programınının 42. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“ Bilocümle mekâtip Devletın taht-ı nezaretinde bulunacaktır. Teb'a-i Osmaniyenin terbiyesi bir siyaki ittihad ve intizam üzere olmak için umumî ve derununda serbest talim ve tedris olunur ve her unsura muhteliten küşade resmî mektepler açılacaktır. Tahsil-i iptidaî de lisan-ı türki mecburittalimdir. Mekâtip-i resmîyede tahsil-i iptidaî meccanendir.”²⁷

Verdiğimiz bilgiler bağlamında diyebiliriz ki, II. Meşrutiyet dönemi ilköğretimin zorunlu, genel okullarda parasız ve Türkçe öğretiminin zorunlu ders olmasını istemesi, milli kimlik temelli bir eğitimi hedeflediğini göstermektedir.

²⁴ ALKAN. s.200; AHMAD, İttihatçıların, Libya'nın 1911-1912'de İtalya'ya kaptırılması ve 1912-1913'te Balkan vilayetlerinin alınması nedeniyle bütün ideolojilerini gözden geçirdiklerini ve ideolojilerindeki üç unsuru- Osmanlılık, İslam ve ulusçuluk- terk edemeyeceklerini ve en çok vurgunun İslâm'a yapıldığını ifade etmektedir. Feroz AHMAD, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, 1999, s.52-53

²⁵ Fusün ÜSTEL, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul, 2004, s.30.

²⁶ Fatma Müge GÖÇEK, “Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt.4, İstanbul, 2003, s.73.

²⁷ Tanık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler(1859-1952), İstanbul, 1995, s.209.

B-) Türkçülüğün ders programlarına ve kitaplarına yansımaları

II. Meşrutiyet dönemi resmi ideoloji haline gelen Türk milliyetçiliği ders programlarına ve kitaplarına yansımakta gecikmemiştir. II. Meşrutiyet döneminde, ders programlarına, siyasal açıdan önemli görülen, çağdaş toplum ve ulusçu değerleri aktarmaya yönelik (malumat-ı ahlakiye, medeniye, diniye ve iktisadiye, talim-i askeri gibi) dersler ilave edilmiştir. Tarih ve din dersleri gibi, var olanların içerikleri değiştirilmiş, militer milliyetçilik, ders programlarına yansımıştır.²⁸

İptidai mektep programlarında daha çok Osmanlı Devleti Osmanlı hanedanı ile İslam büyüklerine yer verilmiştir. Ancak, bir siyasî cereyan olarak ortaya çıkan “Türkçülük” hareketinin müspet tesiriyle Osmanlı döneminden önceki Türk Tarihi’nin de programlara intikal ettiği görülmektedir. Türk Tarihi üniteler halinde ikinci, üçüncü ve beşinci sınıflarda okutuluyordu. İkinci sınıfta Türk tarihinin önemli simaları; üçüncü sınıfta, Türklerin tarihi, içtimai hayatı, eserleri ve kültürleri; besinci sınıfta ise Türklerin Coğrafyası, kültürü, eserleri ve medeniyeti konularına yer verilmekteydi.²⁹

İdadiler için hazırlanan müfredat programında tarih dersi batı standartlarına göre yeniden tanzim edilmiş, fakat bu programda Türk tarihine yer verilmemişti.³⁰

1913’te “Mekâtib-i Sultâniyyenin Sunuf-ı İptidaiye ve Tâliye ders Programları” yayınlandı. Programın felsefesi, “talebeye Osmanlı terbiyesi verilmelidir” görüşüne dayanıyordu. Milliyetçilik fikri henüz programlara intikal etmiş değildi. Sosyal muhtevalı derslerin konuları İslâmcılık ve Osmanlıcılık fikir cereyanlarına göre tanzim edilmişti.³¹ Eğitim anlayışındaki bu ideolojilerin, Balkan ve Birinci dünya savaşlarından sonra, Osmanlı Devleti’ni ayakta tutamayacağı anlaşıldı. Çünkü çağ artık milliyetler çağıydı. Bu milliyet anlayışı dini esaslara göre değil, etnik köken anlayışına göre temellenmişti. Bunun üzerine sultani programları 1915 yılında yeniden düzenlendi. Bu programda yapılan önemli değişiklikler şunlardır:

²⁸ ALKAN, s.206.

²⁹ Halil AYTEKİN, İttihad ve Terakki Devri Eğitim Teşkilatı(1908–1918), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1987 ,s.78.

³⁰ AYTEKİN, s.133.

³¹ AYTEKİN, s,161.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ EĞİTİMDE TÜRKÇÜLÜK AKIMI

“Lisan-ı Osmanî dersinin konuları tamamen Türk edebiyatını ihtiva edecek şekilde tanzim edildi. Azınlık ve yabancı mekteplerde Türkçenin ve Türkiye tarih ve coğrafyasının Türkçe olarak ve Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecbur edildi. Ayrıca tarih ders müfredatında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki Türk tarihine yer verildi³²”

Müfredat programlarında yaşanan ideolojik değişiklik buna paralel olarak ders kitaplarına da yansımaya başlamıştır. Balkan Savaşları sonrasında ülkenin kurtuluşu Türkçülükte aranmaya başlanmıştır. Türkçülük iktidarın ders kitaplarına yansıyan yeni ideolojisi olmuştur. Mesela Ahmet Cevat'ın 1914 tarihli Sıbyana mahsus *Vezaif-i Medeniye ve Ahlâkiye*'sinde artık Türklerin, “kurucu unsur” olarak Osmanlılığın oluşumunda ayrıcalıklı bir yer tuttukları görülür:

“Biz Osmanlıyız, gerçi ilk Osmanlılar vüsta-i Asya'dan gelmiş Türklerden ibaret idiye de sonra bu cesur ve acil ecdadın fethettiği memleketlerin kafesinde oturan cemaatler ve kavimler Osmanlı hukukuna nail olmuşlardır.”³³ Rüştiye mektepleri ikinci sınıflarında okutulmak üzere kaleme alına 1913 tarihli *Yeni Malumat-ı Medeniye*'de ise, Osmanlı hükümetini kurucu unsur olarak değil, ama aynı zaman da “altı yüz şu kadar seneden beri bu toprakları muhafaza için çok uğraştıkları”, nüfusun çoğunluğu oluşturdukları ve Osmanlılar içinde “en kuvvetli” oldukları gerekçesiyle öne çıkarlar³⁴ Türkler karakter özellikleri üstün bir topluluk olarak tanımlanır:

“Türkler, bütün milletler içinde en cesur, en hamiyetli ve en temiz yürekli kavimdir.”³⁵ Ayrıca Türklerin medeni bir millet olduğu da şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Türkler asla barbar değillerdir. Türkler bütün cihanı titrettikleri zamanlarda bile adaletten hiçbir vakit ayrılmamışlardır; hiç kimsenin hukukuna taarruz etmemişlerdir. Türkler şimdiye kadar fethettikleri memleketlerin ahali hakkında son derece alicanipane, adilane muamele

³² AYTEKİN, s.162-163.

³³ Ahmet CEVAT, *Sıbyana Mahsus Vezaif-i Medeniye ve Ahlâkiye, Terbiye-i Zatiye, Malumat-ı Ahlâkiye ve Medeniye, Vezaif-i Vataniye, Araks Matbaası, Dersaadet,1330 (1914),s.23-24; Akt; ÜSTEL, s.108.*

³⁴ Ahmet ZİYA ve Ali HAYDAR, *Yeni Malumat-ı Medeniye, Kanaat Matbaası, Dersaadet,1329(1913), s.16; Akt, ÜSTEL, s.111*

³⁵ Ahmet ZİYA ve Ali HAYDAR, s.31; Akt: ÜSTEL, s.111

etmişlerdir. (...) Türklerin himayesine giren kavimler asırlardan beri ne dillerini, ne dinlerini, ne de milliyetlerini gaip etmişlerdir. Hiçbir milletin, hiçbir devletin yapamadığı şu büyüklüğü Türkler yapmışlardır.”³⁶

Yine, Oğluma başlığı altında yazılmış, ezberlenmesi istenen bir manzumede Türk ırkı aşağıdaki ifadelerle yüceltilmektedir:

“Gel evladım, anlatayım sen kimsin.

Sen bir Türksün, yani müslimsin,

Dinin kavî direğisin, dâimsin,

Dostuna dost, düşmanına mükrimsin.

Bir Türk demek: Çelik pençe, kavî kol,

Geniş göğüs, açık omuz, doğru yol,

Demir adım, keskin bakış, cömert, bol,

Başkasını taklit etme, sen sen ol.

Fazîletin babasıdır Türk eri,

Türk kadını gökten inmiş bir peri.

Türk çocuğu, yani sen de her yeri

Adâletle zapt eyleyen askeri.

Türk olmayan her insana dikkat et,

Zulme lanet, mazlumlara merhamet,

Kadınlığa, erkekliğe riâyet,

Ediyorsa sen de ona hürmet et.”³⁷

II. Meşrutiyet döneminde özellikle kimlik oluşumunda çok önemli katkısı olduğu bilinen tarih derslerinde, II. Abdülhamid dönemindeki tarih anlayışından ciddi kopmalar olmuştur. Artık Osmanlıların kökeni eskiden

³⁶ Doktor HAZİK, Malumat-ı Ahlâkiye ve Medeniye, Kasbar Matbaası, Dersaadet,1326 (1910), İkinci Kısım, s.35. ; Akt; ÜSTEL, s.112

³⁷ Ahmet CEVAT, Resimli Osmanlı Lisansı, İstanbul, 1330(1914), s.12; Akt; Nuri DOĞAN, İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876–1918), İstanbul, 1994, s.91.

olduğu gibi İslâmiyet'in ortaya çıkışı ile değil, bundan çok daha önce, ilkçağ medeniyeti olarak ele alınan Türk ile başlamaktadır.³⁸ II. Abdülhamid döneminde sivil ve devlet okullarında okutulan tarih ders kitaplarında, Osmanlı Devleti'nin kurucu ailesinin(kabilesinin), Türk soyundan geldiği yolundaki istisnai vurgu, II. Meşrutiyet dönemindeki neredeyse bütün tarih ders kitaplarında özellikle vurgulanan bir giriş niteliği taşımakta, Türkler Selçuklular ve Osmanlıların atası olarak anlatılmaktadır.³⁹

SONUÇ

Dünya genelinde 18.yüzyılda başlayan ve etkileri yoğunlaşarak devam eden, siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda büyük değişim ve dönüşümlere yol açan ve adına modernite denen bir süreç tüm imparatorlukları derinden sarsmıştır. Siyasal yönden ilahi merkezli meşruiyetten self-determinasyona, tarımsal üretimden endüstriyel üretime, geleneksel toplumda modern topluma (homojen toplum ya da homojen olma iddiasındaki toplum) dönüşüm ve değişimin yaşandığı bu süreçte evrensel bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti bu değişimden nasibini almıştır. Bu yeni sürecin temel felsefesi her alanda sekülerleşmedir. Geleneksel imparatorluklar ise genellikle örfi ve dinî yapılanmalar durumundadır. Ayrıca bu sürecin diğer bir adı da milliyetçilikler çağıdır. Yani her etnik grubun siyasal bakımdan kendinin bilincine vardığı ve kendi kendini yönetme arzusunun yoğunlaştığı dönemdir. Osmanlı Devleti ise yüzlerce yıldır 'millet sistemi' adı verilen bir toplum yapılanması ile idare ediliyordu. 19. yüzyılın dünyevi dini halini alan milliyetçilik şüphesiz bu yapılanmayı dağıtacaktır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı etnik gruba ait insanlar kendi milli devletlerini kurmaya başlayınca Osmanlı devleti'nin kurucu unsuru olan Türkler de özellikle Balkan Savaşları sonrasında kendi kaderlerini tayin etmeye yönelik politikalara yönelmişlerdir. II. Meşrutiyet olarak adlandırdığımız dönemde modern milli devlet ve milliyetçilik temelli politikalar hız kazanmıştır. Milli devletin bir gereği olarak eğitimde millileşmeye yönelik programlar hazırlanmış, ders kitapları yazılmıştır. Ancak daha önce Osmanlı milleti anlayışı varken bu dönem ve sonrasında da Cumhuriyetle birlikte Türk milleti anlayışına geçilmiştir. Siyasi bir cereyan olarak aktif hale gelen Türkçülük (Türk milliyetçiliği) kısa

³⁸ ALKAN, s.220.

³⁹ ALKAN, s.221.

sürede eğitim alanına taŐınmıŐ ve modern Türk milli kimliğinin oluşumunda büyük katkı sađlamıŐtır.

KAYNAKLAR

AHMAD Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul,1999

AKYÜZ Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1993

ALKAN Mehmet Ö, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, Der: Kemal H. KARPAT, İstanbul,2004

AYDIN Suavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul, 2000

AYTEKİN Halil, **İttihad ve Terakki Devri Eğitim Teşkilatı(1908-1918)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1987

DOĞAN Nuri, **İlk Ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)**, İstanbul,1994

GENCER Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhu" 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İstanbul, 2003

GÖCEK Müge, "Osmanlı devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt:4, İstanbul, 2003

GÖKALP Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, 2001

JEANNIERE Abel, " Modernite Nedir?", (Çev: Nilgün Tatal- Küçük) **Modernite Versus Postmodernite**, Derleyen: Mehmet KÜÇÜK, Ankara, 1994

KARAKAŞ Mehmet, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Ankara, 2000

KARPAT Kemal, " Türkiye'de Bugün İdeoloji Durumu" **Doğu-Batı**, Yıl:8, Sayı:30, Kasım, Aralık, Ocak, 2004/05

LEWIS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 2004

SAKAOĞLU Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, 2003

SARINAY Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, 2004

TEKELİ İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:3

TUNAYA Tarık Zafer, **Hürriyetin İlânı**, İstanbul,1959

TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler(1859–1952)**, İstanbul,1995

TÜRKÖNE Mümtaz’er, **Modernleşme Laiklik ve Demokrasi**, Ankara, 1994

ÜSTEL Fusün, **Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İstanbul, 2004

Yıldız Ahmet, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene; Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919–1938)**, İstanbul, 2001

ZÜRCHER Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul,1995,

BERİŞ Hamit Emrah, “ **Moderniteden Postmoderniteye**”, **Siyaset**, Ed: Mümtaz’er TÜRKÖNE, Ankara, 2005